

EIGENDOM MORGEN

door

Fernand VAN NESTE
Hoogleraar U.F.S.I.A.

1. Deze post-universitaire cyclus over zakenrecht wordt besloten met een les over „Eigendom morgen”.

Deze titel kan vele vragen oproepen: zo bv. heeft de eigendom als *rechtsfiguur* nog toekomst, of moet de *eigendomsordering* niet grondig gewijzigd worden, of is het niet dringend nodig het *rechtsbegrip* zelf van de eigendom aan te passen?

Op de eerste vraag of de eigendom toekomst heeft, kan ons inziens bevestigend geantwoord worden. Eigendom is de juridische vormgeving van het uitoefenen van meesterschap over zaken. Dit meester zijn over de *Umwelt* met het oog op het aanwenden van de nuttigheid ervan is een wezenlijk kenmerk van de menselijke activiteit.

De tweede vraag in hoeverre de eigendomsordering moet gewijzigd worden, zal hier niet onmiddellijk en rechtstreeks behandeld worden. Ik zou vooral aandacht willen besteden aan de derde vraag: is het niet dringend nodig het eigendomsbegrip zelf opnieuw te bekijken, desgevallend aan te vullen of aan te passen?

De laatste jaren wordt in de rechtsliteratuur de idee van een gedifferentieerd eigendomsbegrip naar voren gehaald(1). Nergens wordt de idee verder uitgewerkt, het blijft bij een oproep, een suggestie. Wel wordt ervoor gewaarschuwd, bijvoorbeeld door de Nederlandse collega *Van der Ven*, dat een differentiëring niet tot een versnippering mag leiden, maar een verfijning van de ordening moet beogen(2). Zijn collega *Feenstra* laat opmerken dat we vandaag een uiterst arm eigendomsbegrip hanteren terwijl het oude recht meestal een meervoudig eigendomsbegrip kende(3).

(1) G.H.A.S., „Naar een meer pluriforme regeling van het eigendomsrecht?”, *R.M. Themis*, 1981, 329-331; VAN GOCH, Th., „Naar een gedifferentieerd eigendomsbegrip”, *Recht en Kritiek*, 1982, 82-88.

(2) VAN DER VEN, J.J.M., *De mens in zijn rechtsorde*, Verzamelde Opstellen, Kluwer, 1981, 315 e.v.

(3) Vgl. FEENSTRA, R., „Historische aspecten van de private eigendom als rechtsinstituut”, *R.M. Themis*, 1976, 248-275.

De idee van een gedifferentieerd eigendomsrecht ging me pas écht boeien toen ik in de uitgave van 1925 van *Planiol, Traité élémentaire de droit civil*, in het deel over *Les Biens*, een heel hoofdstuk vond over *La propriété collective*. *Planiol* beschouwt de collectieve eigendom als een volwaardig soort eigendom naast de individuele eigendom, maar hij toont aan dat deze eigendomsvorm in onze rechtscultuur zal verdwijnen omdat de collectieve eigendom als het ware wordt weggestopt, „cachée” zo luidt het in het betoog van *Planiol*, achter het scherm van de rechtspersoonlijkheid. In plaats van twee soorten *eigendom* te onderscheiden — wat meer aan de economische realiteit zou beantwoorden, zo meent *Planiol* —, geeft men in het moderne recht er de voorkeur aan twee soorten *personen* te onderscheiden. Het voorwerp van collectieve eigendom wordt eigendom van de rechtspersoon: maar daardoor verandert de collectieve eigendom rechtstechnisch in individuele eigendom, want de rechtspersoon is helemaal op de maat van de eigenaar in de *Code Napoléon* gesneden. *Planiol* meent dat op die wijze de eigendom van de rechtspersoon in grote mate een *fictie* zal worden zoals trouwens de rechtspersoon zelf(4).

We zouden in deze slotles durven pleiten voor een *tweevoudig* eigendomsbegrip. In een *eerste deel* willen we nagaan welke veranderingen zich sedert het begin van de negentiende eeuw in de eigendom van goederen hebben voorgedaan. In het *tweede deel* plaatsen we het eigendomsbegrip van artikel 544 B.W. tegenover deze nieuwe en evoluerende eigendomsrealiteit. In een *derde deel* tenslotte zouden we een proeve van ontwerp voor een tweevoudig eigendomsbegrip durven voorstellen.

1. *Welke grote veranderingen hebben zich sedert het begin van de vorige eeuw in de eigendomsrealiteit voorgedaan?*
2. Opvallend is *vooreerst* dat een ander type van eigenaar is aangetreden. Typische eigenaars waren vroeger de grootgrondbezitter, de rentenier, de handelaar, de fabrikant. De eigenaar had een duidelijk profiel, was herkenbaar en geïndividualiseerd. Nu zijn de grote eigenaars dikwijls rechtspersonen, zoals vennootschappen, instellingen van openbaar nut, v.z.w., of feitelijke verenigingen.

Een *tweede* verschil met de toestand van het begin van de vorige eeuw is dat nieuwe goederen met grote economische waarde zoals energie ontstaan zijn, en de goederen die traditioneel de belangrijkste eigendom uitmaakten zoals grond en huizen, economisch wat verdrongen hebben.

(4) PLANIOL, M., *Traité élémentaire de droit civil*, I, 2de druk, Paris, 1925, nr. 3005-3057.

Een *derde* belangrijke gedaantewisseling in de eigendomsrealiteit is het ontstaan van grote goederengehelen. Bedoeld worden ondernemingen, handelszaken, banken, klinieken, universiteiten, laboratoria.

Kenmerkend voor deze goederengehelen is vooreerst de diverse samenstelling van de goederen die het voorwerp van eigendom uitmaken: grond, gebouwen, grondstoffen, energie, uitrusting, soms zeer dure apparatuur. Kenmerkend is bovendien en vooral het *doel*, de *bestemming* die de *ratio* uitmaken van deze eigendom. Deze goederen zijn immers alleen bijeengebracht met het oog op een bepaalde produktie of een bepaalde dienstverlening. Een andere zin hebben deze goederencomplexen niet. Het doel bepaalt het ontstaan, de omvang, de wijze van uitoefening, het voortbestaan van deze eigendom. Vroeger was er eigendom, rijkdom zonder meer: de eigenaar kon omtrent de bestemming van zijn goederen zelf voortdurend beslissen. Nu komt er eigendom tot stand waarvan de bestemming vooraf bepaald is.

Als *vierde* metamorfose dient aangestipt te worden de aanzienlijke verschuivingen tussen de bevoegdheden onderling die samen het eigendomsrecht uitmaken.

Als deelaspecten van het eigendomsrecht worden in de rechtsleer beschouwd: het gebruiken van de zaak, ervan de vruchten trekken, het beheren, zeggenschap hebben of gezag voeren, tenslotte beschikken, verkrijgen en vervreemden van de zaak.

Welnu, in het nu geldende recht worden deze deelrechten opgevat als verenigd in de ene persoon van de eigenaar, ook wanneer de eigenaar een rechtspersoon is, terwijl een analyse van de feitelijke uitoefening van de eigendomsbevoegdheden wellicht zou uitwijzen dat de deelaspecten meer zouden moeten *gespreid* worden over, meer *verdeeld* onder meerdere personen. Uit de analyse zou inderdaad blijken dat het genotsrecht grotendeels bij de kapitaalverstrekkers berust, het gebruiksrecht eigenlijk zou moeten toekomen aan allen die betrokken zijn bij het produktieproces of de dienstverlening door hun arbeid, en het recht van beheer en zeggenschap momenteel is toegewezen aan wettelijk bepaalde beheersorganen. Het eigen karakter van het huidige eigendomsbegrip laat echter een spreiding of verdeling van bevoegdheden niet toe.

Bovendien moet in verband met de deelrechten binnen de ene eigendom ook nog dit worden aangestipt. Vroeger lag de klemtoon ongetwijfeld op het beschikkingsrecht, het verkrijgen en vervreemden, op de bevoegdheid de bestemming van een zaak te bepalen of aan de zaak een andere bestemming te geven. Ook hier is een en ander veranderd. We stelden vast dat bij het tot stand komen van grote goederengehelen, de bestemming van de zaken vooraf bepaald is. Daaruit volgt dat het beschikkingsrecht

natuurlijk door deze evolutie minder belangrijk wordt voor de eigendom van deze goederengehelen. Veel gewichtiger dan de beschikkingsbevoegdheid wordt het recht van beheren en de zeggenschap of het gezag voeren. Wie deze bevoegdheden bezit, heeft de hefbomen in handen van de reële macht. Niet toevallig streven trouwens de andere belanghebbers niet zozeer naar medebesikking, maar naar medebeheer en medezeggenschap, want daar ligt het zwaartepunt van de eigendoms-macht.

Tenslotte kan nog op een *vijfde* verandering gewezen worden. Vroeger prijkte de eigendomsordening enigszins zelfgenoegzaam midden het privaatrecht. Grote aandacht ging naar de vraag: hoe ver reikt de macht van de eigenaar, m.a.w. wat omvat de eigendom precies als zakelijk recht? Sedert lang is een andere vraag even belangrijk, zo niet belangrijker geworden, met name in hoeverre kan onze eigendomsordening instaan voor een rechtvaardige *verdeling* van de goederen. Meer en meer beseft men dat de privaatrechtelijke regeling van de eigendom beheerst door het artikel 544 van het B.W. niet opgewassen was voor deze taak. Men kwam tot het inzicht dat de wetgeving inzake belastingen, huur, pacht, sociale zekerheid, ruimtelijke ordening, lonen en prijzen, onontbeerlijke aanvullingen zijn van de eigendomsordening. Heden ten dage kan men trouwens zonder deze wetgevingen geen volledig beeld hebben van het eigendomsregime.

Dit waren vijf aspecten van de gedaantewisseling die de eigendom sociaal en economisch heeft ondergaan.

2. *Wat is er intussen met de rechtsfiguur van de eigendom zelf gebeurd?*

3. In dit *tweede* deel plaatsen we het geldende eigendomsbegrip en het artikel 544 B.W. midden de zo even geschetste metamorfose.

Het artikel 544 B.W. is volledig gesneden op de maat van het eigenaarstype waarover we het in het eerste deel hadden. Alle bevoegdheden zijn in één persoon verenigd, — „la propriété” zoals *Saleilles* het uitdrukt „unifiée sur une tête” (5) —, de eigenaar beslist zelf vrij en ongebonden wat hij met de zaak of de zaken gaat doen, hij mag hierbij zijn inzicht wijzigen tot op het ogenblik van zijn laatste wilsbeschikking. Aan geen enkele medeburger, ook niet aan de administratieve overheid is hij hierbij enige verantwoording verschuldigd. Alleen de wetgever, de verordenende macht staat boven hem en kan beperkingen opleggen. Het absolute karak-

(5) Een uitspraak van *R. Saleilles* geciteerd door SEVE, R., „Déterminations philosophiques d'une théorie juridique: la théorie du patrimoine à Aubry et Rau”, in *Archives de Philosophie du droit, Les biens et les choses*, t. 24, 1979, 247-257.

ter van de eigendom overeenkomstig artikel 544 bestaat hierin dat de eigenaar mag doen wat hij wil tenzij het uitdrukkelijk door wetten of verordeningen verboden is(6).

En dat de wetgever van het begin van de vorige eeuw heel wat beperkingen oplegde, heeft collega *Derine* (7) op overtuigende wijze aangetoond. Maar deze beperkingen deden niets af aan de eigen kenmerken van het *toebehoren* dat de eigenaar toekwam.

Een vraag die hier onmiddellijk rijst is: past dit eigenaarstype, past dit eigendomsbegrip, dat soort toebehoren nog in het sociaal-economisch landschap van vandaag?

4. Een ander eigendomsbegrip uitwerken is echter niet eenvoudig.

Het eigendomsbegrip van artikel 544 B.W. staat niet alleen centraal in het hele privaatrecht, het was bovendien en wordt nog altijd terecht beschouwd als de juridische uitdrukking en bekrachtiging van de individuele vrijheid. In de eigendom krijgt onze vrijheid concrete vorm, zichtbare gestalte. *Die äüssere Sphäre unserer Freiheit*, zo noemde *Hegel* de eigendom.

Zo ruim als de mens sedert de Franse Revolutie zijn individuele vrijheid opvatte, zo uitgebreid meende hij een eigendom te kunnen ontwerpen die onze vrijheid ten aanzien van de dingen zo getrouw mogelijk moest weergeven. Nog meer dan in artikel 544 B.W. komt deze idee tot uiting in de beeldende taal van artikel 552, eerste lid: de eigendom van de grond bevat in zich de eigendom van hetgeen op en onder de grond is. M.a.w., ziet eens hoe breed en diep en hoog de eigendom is! Maar het was niet meer dan beeldspraak om de uitgebreidheid van de eigendom, niet de grenzeloosheid ervan uit te drukken. Af en toe heeft men echter gemeend het artikel 552 letterlijk te mogen opvatten. Zelfs publiekrechtelijke overheden weerstonden soms niet aan deze bekoring. In de Franse rechtspraak bv. werden betwistingen behandeld betreffende ondergrondse parkings onder de openbare weg, of appartementsgebouwen boven onroerende goederen die tot het openbaar domein behoorden, en de overheden meenden aanspraak te mogen maken op een recht van natrekking op deze gebouwen onder of boven het openbaar domein(8).

(6) Vgl. CARBONNIER, J., *Droit civil, Les Biens*, PUF, Paris, 1975, 92-106.

(7) Vgl. DERINE, R., *Grenzen van het eigendomsrecht in de xixde eeuw*, Antwerpen, 1955.

(8) Vgl. ALLINNE, P., „Domianialité publique et ouvrages complexes”, *A.J.D.A.*, 1977, 523-534; GAUMET, Y., „La superposition des propriétés privées et du domaine public”, *D.S.*, 1978, Chron. XLXI.

5. Gaan we naar een ander, nieuw artikel 544, of kan het volstaan naast artikel 544 een tweede eigendomsbegrip te ontwerpen dat meer beantwoordt aan de huidige eigendomsrealiteit?

Een aanvulling van artikel 544 is o.i. wenselijk, niet alleen omdat zo uiteenlopende zaken als polshorloges en fabrieksuitrusting het voorwerp kunnen zijn van één en hetzelfde eigendomsbegrip, maar vooral omdat de belangrijke veranderingen in de eigendomsrealiteit, in het eerste deel vermeld, de eigendomsopvatting van artikel 544 *wezenlijk* aantasten.

Laten we daar even bij stilstaan en ons vooreerst de vraag stellen: wat is het *wezenlijke* van de eigendom?

Volgens de klassieke rechtsleer⁽⁹⁾ bestaat het *wezenlijke* van deze rechtsfiguur in het *toebehoren*, *l'appartenance*. De eigenaar is de enige die kan en mag zeggen: deze zaak is van mij. Eigendom schept een rechtstreekse band met de zaak, zonder enige bemiddeling van wie dan ook.

In de eigendomsopvatting van het B.W. wordt dit toebehoren opgevat als *ongedeeld*, *ongebonden*, en op het *particuliere* belang van de eigenaar gericht of afgestemd⁽¹⁰⁾.

Het toebehoren wordt opgevat als ongedeeld⁽¹¹⁾. Daarom wordt door de wetgever van 1804 zorgvuldig vermeden iedere vorm van medeëigendom te regelen. Tenzij het echt niet anders kan zoals blijkt uit het toenmalige artikel 664 en de artikels betreffende de gemene muur. En indien meerdere personen noodgedwongen samen eigenaar worden, dan noemt de wetgever van 1804 deze toestand „onverdeeldheid”, een uiterst ongemakkelijke rechtstoestand die met opzet zo weinig mogelijk geregeld is ten einde de betrokkenen aan te zetten zo vlug als het kan uit de onverdeeldheid te stappen.

Eigendom is nog altijd ongedeeld. Het fenomeen van appartementsgebouwen heeft trouwens de eigendoms-idee als zodanig niet gewijzigd. Het appartementenrecht veronderstelt een verticale opeenstapeling van privé-eigendommen, met een minimum aan gemeenschappelijke ruimten. Ook de enorme eigendom van produktiegoederen of andere goederenghelen is strict genomen een ongedeeld toebehoren: de figuur van de rechtspersoonlijkheid maakt het rechtstechnisch mogelijk dit toebehoren als ongedeeld op te vatten. Maar we wezen er reeds op dat op het vlak van

(9) Vgl. SLAGTER, W.J., *Juridische en economische eigendom*, Kluwer, Deventer, blz. 19 e.v.; DABIN, J., *Le droit subjectif*, Dalloz, Paris, 1952, 178-179.

(10) Betreffende dit laatstvermelde kenmerk, vgl. PONSIOEN, J.A., *Vast eigendom in verandering*, in *Groterend Goed*, onder redactie van Mr. Ph. A.N. HOIJWING, Kluwer, 1968, 261-280.

(11) Vgl. ASSER-BEEKHUIS, II, *Zakenrecht*, tiende druk, Zwolle, 1977, 16.

de uitoefening van een zodanig ongedeeld eigendomsrecht, een grote kloof wordt vastgesteld tussen werkelijkheid en wettelijkheid.

In de eigendom van artikel 544 wordt vervolgens het toebehoren opgevat als *ongebonden*. In de realiteit van vandaag echter zijn grote eigendommen zoals van ondernemingen, klinieken, universiteiten, enz. steeds doelgebonden. De finaliteit van dit toebehoren is duidelijk bepaald. Dit tast de aard van het toebehoren zelf aan, door de doelgebondenheid is het toebehoren wezenlijk anders geworden. Tenslotte brengt de doelgebondenheid van eigendom, met name produktie of dienstverlening, met zich dat het toebehoren niet langer uitsluitend in functie van het particulier belang van de eigenaar kan opgevat worden. De bestemming van deze goederen is wezenlijk maatschappij-betrokken, strekt tot nut van velen, bv. tewerkstelling, onderwijs, medische zorg, ontspanning, recreatie, enz.

Conclusie: eigendom bevat vandaag in vele gevallen een feitelijk gedeeld, doelgebonden en maatschappijbetrokken toebehoren. In de eigendomsopvatting van artikel 544 was er daarentegen geen plaats voor deze hoedanigheden.

Een herziening van artikel 544 is dan ook redelijk, en problemen zoals het sluiten van ondernemingen, bedrijfsbezettingen en in de toekomst wellicht het kraken van leegstaande panden, zullen ongetwijfeld het besef doen groeien dat het huidige eigendomsbegrip niet langer alle aspecten van de eigendomsrealiteit rechtstechnisch dekt.

3. Hoe kan artikel 544 gewijzigd of minstens aangevuld worden?

6. Rechtstechnisch is het niet zo moeilijk de doelgebondenheid in een nieuw eigendomsbegrip uit te werken, evenmin het maatschappijbetrokken karakter.

De grote moeilijkheid is eigendom op zodanige wijze op te vatten dat de eigendomsbevoegdheden *verdeeld* worden onder meerdere personen, niet zoals bij medeëigendom in abstracte deelrechten, maar overeenkomstig de reële inbreng, de functies, de rollen of taken van al deze personen binnen de uitoefening van het eigendomsrecht. Dit is moeilijk omdat hierin geen traditie bestaat, omdat men geen ervaring heeft. De gezamenlijke eigendom — de *Gesamte Hand* —, alsook de eigendom in onverdeeldheid zijn geen geschikte modellen.

Een *tweevoudig* eigendomsbegrip lijkt me verantwoord en in overeenstemming met de nieuwe eigendomsrealiteit zoals hiervoor beschreven.

Sedert lang wordt trouwens aanvaard dat de eigendom voor de mens

vooral twee betekenissen heeft: veruitwendiging van de individuele vrijheid enerzijds, en anderzijds het vervullen van een maatschappelijke functie. Betreffende laatstgenoemde functie schrijft A. Comte in 1850 dat het gaat over „une indispensable fonction sociale, destinée à former et à administrer les capitaux dans lesquels chaque génération prépare les travaux de la suivante” (*Système de politique positive*). Sedertdien heeft men ononderbroken nu eens op de persoonsbetrokkenheid, dan weer op de maatschappijbetrokkenheid van de eigendom gewezen(12).

Daarom is het aangewezen onderscheid te maken tussen *persoonlijke* of individuele eigendom en *sociale* eigendom.

Persoonlijke eigendom wordt dan omschreven als het meest volledige recht die een persoon op een zaak kan hebben. De eigenaar mag de zaak vrij, naar goedvinden, gebruiken, er de vruchten van trekken, er beheer en zeggenschap over hebben, er naar goedvinden de bestemming van bepalen en wijzigen. Persoonlijke eigendom verschilt niet wezenlijk van het eigendomsbegrip van het huidige artikel 544 B.W.

De individuele eigendom blijft ongetwijfeld een degelijk referentiekader voor eigendom van arbeidsinkomen, spaargeld, titels, roerende zaken, eigen woning, huizen en appartementen die verhuurd worden.

Sociale eigendom bevat dan de uitdrukkelijk door de wet bepaalde rechten op zaken waarvan de bestemming door de wet of bij overeenkomst vooraf bepaald is, en niet kan gewijzigd worden. De bestemming of het doel kan al dan niet winstgevend zijn, en strekt steeds, naast een eventuele gerichtheid op particuliere belangen, tot een bepaald maatschappelijk nut. Bij het uitoefenen van deze rechten moet rekening worden gehouden met de rechten van alle andere eigendomsberechtigden.

Uiteraard zijn er bij sociale eigendom vele gerechtigden: geldbeleggers, investeerders, arbeidskrachten, personeel met het beleid en de organisatie belast, eventueel cliënteel of consumenten of publiek, en *last but not least* de overheid.

Sociale eigendom zou als referentiekader meer aangepast zijn in het geval van eigendom van bossen en duinen en alle natuurzones waarop de gemeenschap voor recreatie, sport en ontspanning in open lucht, aanspraak moet kunnen maken.

Eveneens in het geval van eigendom van ondernemingsgebouwen en -installaties, alsook in het geval van eigendom van bepaalde woonwijken in gebieden waar eventueel woningnood zou heersen en waar de huizen

(12) Vgl. de bekende standpunten van Duguit en Josserand, en onlangs een uitspraak van het Duitse *Bundesgerichtshof* van 1 maart 1979, betreffende de grondwettelijkheid van de *Mitbestimmungsge setz* van 4 mei 1976, verschenen in *Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht*, 7 april 1979, 389 e.v.

onverhuurd zouden blijven door toedoen van de eigenaars die hun eigendommen rijp voor speculatie willen maken.

7. Welke zijn de voordelen van een tweevoudig eigendomsbegrip, rekening houdend met de huidige eigendomsrealiteit?

Een *eerste* en wellicht het belangrijkste *voordeel* zou zijn dat voor economisch en maatschappelijk belangrijke eigendommen zoals van ondernemingen, instellingen van openbaar nut, enz., *alle* eigendomsbevoegdheden, *alle* deelaspecten van de eigendom duidelijk zouden omschreven zijn, alle hiermee in verband staande rechten en plichten zouden op ondubbelzinnige wijze bepaald zijn. Dit is nu niet het geval. Zo zou het beheer van goederengehelen zoals van een onderneming duidelijk als een eigendomsbevoegdheid door de wet bepaald en omschreven zijn. In het huidige recht is het recht van beheer van de onderneming in de zakenrechtelijke betekenis slechts één van de bevoegdheden van het beheersorgaan van de vennootschap. We weten dat de vennootschap niet de hele realiteit van de onderneming dekt. Het vennootschapsrecht is trouwens oorspronkelijk niets anders dan de juridische organisatie van de financiering van de onderneming (13). *De specificiteit van de eigendomsbevoegdheden binnen de onderneming* werd in ons recht nooit uitgewerkt. In rechtspraak en rechtsleer wordt sedert geruime tijd gewezen op de leemte die ons recht hier vertoont.

De uitspraak van de rechtbank van koophandel te Antwerpen van 1958 is bekend. Zeer duidelijk wordt er gewezen op de maatschappelijke betrokkenheid van iedere onderneming: „... iedere nijverheid of handelsinstelling maakt deel uit van het nationaal patrimonium” zo motiveert de rechter. Het doel van de onderneming stijgt uit boven alle particuliere belangen (14).

Twintig jaar later in 1977 oordeelt de arbeidsrechtbank van Hasselt dat „de onderneming de resultante is niet alleen van het recht op ondernemen van de kapitaalverstrekkers maar ook van het recht op arbeid van de werknemers” (15).

In hetzelfde jaar schrijft *Mertens de Wilmars* dat in bepaalde gevallen de onderneming „het kruispunt is van algemene belangen, van privé-belangen van de ondernemer, van belangen van het tewerkgestelde personeel, en dat de rechtsgevolgen van deze samenloop niet dezelfde zijn als die

(13) RIPERT, G., *Aspects juridiques du capitalisme moderne*, L.G.D.J., Paris, 1946, 106 e.v.

(14) Kh. Antwerpen, 17 juli 1958, *R.C.J.B.*, 1959, 359 e.v., vooral bl. 361.

(15) Arbrb. Hasselt, 13 januari 1977, *R.W.*, 1976-77, 2607, met noot van W. Van Gerven.

welke men kan ontlenu aan een analyse van het eigendomsrecht'' (16). Deze nieuwe visie wordt nog duidelijker in een uitspraak in kort geding van maart 1982 van de voorzitter van de rechtbank van Tongeren: „Overwegende dat volgens bepaalde rechtsleer een onderneming niet uitsluitend de zaak is van de kapitaalverstrekkers maar ook van de werknemers, de bedrijfsleiders, de regio en de gemeenschap'' (17).

Eenzelfde evolutie stellen we vast in de Franse rechtspraak. Zo had bv. de directie van een fabriek een syndicale informatievergadering verboden die zou plaatshebben op de parking van de fabriek. Zoals steeds in dergelijke gevallen beroept de directie zich voor de rechter op artikel 544 om het verbod of de weigering te rechtvaardigen. In zijn motivering vraagt de rechter te Amiens zich af of het wel opgaat zich op artikel 544 te beroepen voor de eigendom van een multinationale onderneming en somt de redenen op waarom de werknemers onder bepaalde voorwaarden aanspraak kunnen maken op het recht bepaalde ruimten of terreinen van de fabriek voor andere dan produktiedoeleinden te *gebruiken* (18). In beroep wordt deze motivering weerlegd en verworpen, de rechter is zijn bevoegdheid te buiten gegaan zo luidt het, hij heeft artikel 544 geschrapt en is als wetgever opgetreden (19), maar de vragen en de twijfels die de eerste rechter had gesteld betreffende artikel 544 blijven gelden: is het artikel 544 B.W. nog een geschikt uitgangspunt voor de eigendomsordening van een multinationale onderneming?

8. Een *ander voordeel* van sociale eigendom lijkt o.i. te zijn dat de *finaliteit* duidelijk omschreven is bij dat soort eigendom. Dit heeft als gevolg dat hij bepaalde conflicten machtsafwendung kan worden ingeroepen terwijl bij persoonlijke eigendom slechts misbruik van recht kan worden ingeroepen. Vanuit de finaliteit worden immers de beperkingen die wegens de maatschappelijke noodwendigheden aan bepaalde eigendom moeten opgelegd worden, in het sociale eigendomsrecht zelf ingebouwd. Als eerste voorbeeld hiervan kan vermeld worden de *medezeggenschap* in de eigendom van een onderneming, als tweede voorbeeld het recht van *gebruik* voor de inwoners van een bepaalde regio, ingebouwd in de eigendom van bepaalde natuurgebieden die geschikt zijn voor recreatie en sport.

(16) MERTENS DE WILMARS, J., „De rechter en het economisch recht'', *R.W.*, 1976-77, 257 e.v., vooral 271-272.

(17) Voorz. Rb. Tongeren, Kort ged., 15 maart 1982, *J.T.T.*, 1982, 331 e.v. Vgl. THONON, M.R., „La grève, le droit et le pouvoir judiciaire'', *J.T.T.*, 1982, 321-328.

(18) Trib. gr. inst. Amiens, 10 augustus 1976, *Dr. Soc.*, 1976, 490 e.v.

(19) Amiens, 17 maart 1977, *Dr. Soc.*, 1977, 239 e.v.

9. Als derde voorbeeld, het *woonrecht* ingebouwd in de eigendom van woonhuizen die ondanks woningnood toch onbewoond of onverhuurd blijven om de redenen waarover we het hiervoor reeds hadden. In dit laatste voorbeeld gebruiken we een nog vrij ongebruikelijke term, met name het woonrecht. De aanhef van de laatste Franse huurwet van juni 1982 luidt: „le droit à l'habitat est un droit fondamental” (20). In de commentaar die *Roger Saint-Alary* erop geeft, wordt erop gewezen dat dit woonrecht moet worden opgevat als een subjectief recht waardoor „toute personne est le titulaire d'un pouvoir qui lui permet d'exiger d'autrui l'exécution de cette prestation qu'est le logement” (21). Natuurlijk niet afdwingbaar van om het even wie en m.b.t. om het even welke huizen, maar zeker voor huizen die tot de sociale woon- en huursector behoren. Indien het zo opgevatte woonrecht in de eigendom zelf is ingebouwd, kan men misschien het zogenaamde kraken voorkomen, een ongetwijfeld afkeurenswaardige gedraging maar als fenomeen doet het in West-Europa geleidelijk het besef groeien dat de eigendom van bepaalde huizen anders moet worden opgevat dan in artikel 544 B.W. In 1980 had een Nederlandse rechter reeds heel wat begrip voor bepaalde vormen van kraken, en kwam tot de hier volgende conclusie: „waar de kraker in een voor hem bestaande noodsituatie voor tijdelijk gebruik een woning kraakt en voor het overige met de rechten van de eigenaar zoveel mogelijk rekening houdt, kan onder omstandigheden als hiervoor geschetst gezegd worden dat het kraken en het blijven bewonen van de gekraakte woning niet als onrechtmatig jegens de eigenaar beschouwd moet worden” (22).

10. We zouden willen besluiten met een vraag: hoe kan verklaard worden dat ondanks de enorme ontwikkeling in de eigendom van goederen, het eigendomsbegrip zelf enigszins gestagneerd heeft?

We stellen inderdaad vast dat men zich vastgeklampt heeft aan het éne eigendomsbegrip gekenmerkt door een exclusief, ongebonden en op particuliere belangen gericht toebehoren. Volgens sommige auteurs heeft dit zeer erge gevolgen gehad, zelfs het vennootschapsrecht is erdoor in zijn groei geremd, en vertoont nu ouderdomsverschijnselen. *Dekkers* schrijft in dit verband: „Notre législation en matière de société est périmée.

(20) Franse wet van 22 juni 1982, de zogenaamde wet QUILLIOT.

(21) SAINT-ALARY, R., „Le droit à l'habitat et les nouvelles relations entre propriétaires et locataires” *D.S.*, 1982, Chron. XXXVI, bl. 240.

(22) Arr. rb. Middelburg, 1 oktober 1980, *Recht en Kritiek*, 1981, 467. I.v.m. het fenomeen kraken”, vgl. VAN MAANEN, G., „Kraken als onrechtmatige daad, of: de grensoverschrijdende spekulant”, *Recht en Kritiek*, 1981, 5-17. Over de procesrechtelijke aspecten van het vraagstuk: STEIN, P.A., „Van de Huidenstraat naar het Sweelinck Conservatorium”, *N.J.B.*, 1983, 202-208.

Pourquoi? Parce qu'elle procède d'une dogme devenu désuet: de l'idée qu'il n'y a qu'un seul mode de posséder des biens, la propriété individuelle..."(23).

De stagnatie van het eigendomsbegrip is vooral te wijten aan het succes van een andere rechtsfiguur die sedert eind vorige eeuw een kolossale opgang maakte, met name de rechtspersoon.

11. De rechtspersoon heeft als rechtsfiguur ongetwijfeld grote verdiensten. Collega *Van Gerven* heeft er een meesterlijke analyse van gemaakt in zijn *Algemeen Deel* (24). Uit dezelfde analyse blijkt echter dat men er wellicht teveel van verwachtte. Zeker op het vlak van de eigendomsverhoudingen is de rechtspersoon rechtstechnisch tekort geschoten, onvruchtbaar gebleken (25).

De realiteit van wat *Planiol* ooit collectieve eigendom noemde, moet nog steeds een adequate juridische uitdrukking krijgen.

Een meervoudig eigendomsbegrip kan daartoe wellicht een eerste stap zijn. Het kan het eigendomsbegrip uit de sfeer van de mythe halen waarin het nu nog altijd verkeert, de eigendomsopvatting *relativeren* en wellicht de weg effenen voor het heel ander perspectief waarin vermogen en eigendomsrecht volgens *Delva* in de toekomst moeten worden gezien. Inderdaad, in zijn *Thorbecke*-college *De Metamorfose van het Belgisch civielrecht* lezen we dat „De ganse trend laat vermoeden dat het vermogen, en dus het eigendomsrecht, morgen een andere bestemming zal krijgen: nl. van doel tot middel zal worden en, zelfs als middel, nog alleen een functioneel-doelgerichte dimensie zal hebben in de zin van een eigendomsrecht dat dienstig is en dat alleen zolang het dienstig blijft gerechtvaardigd zal zijn. Want fundamenteel voor de mutaties die we meemaken is beslist, dat de mens centraal wordt geplaatst en dat de bescherming van deze mens dwingend gebod wordt. Hetgeen, omgekeerd, het vermogen naar de achtergrond duwt en, wat de eigendom als vermogenselement bij uitstek betreft, meebrengt dat de juridische consistentie van het eigendomsrecht veranderd wordt" (26).

(23) DE PAGE, H., en DEKKERS, R., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Bruylant, Brussel, 1975, nr. 1155 a.

(24) VAN GERVEN, W., *Beginselen van Belgisch privaatrecht, Algemeen Deel*, Standaard Wetensch. Uitgeverij, Antwerpen, 1969, nr. 92-96.

(25) Wetten omtrent medebeheer en *Mitbestimmung* in Nederland en Duitsland, en de bekende Vijfde Richtlijn van de E.E.G. zijn zo vele pogingen om deze leemte binnen het vennootschapsrecht aan te vullen, bij te sturen. Voor een *status questionis* hieromtrent met verwijzingen naar de belangrijkste literatuur, DENIS, Ph., „Les droits des travailleurs et le processus de décision économique dans l'entreprise: les destinées de la cinquième directive européenne relative à la structure des sociétés anonymes", *J.T.*, 1982, 677-678.

(26) DELVA, W., *De metamorfose van het Belgisch civielrecht*, Tjeenk Willink, Zwolle, 1977, bl. 19.

In het kader van een herziening van het zakenrecht in het B.W. zou het invoeren van een gedifferentieerd eigendomsbegrip ongetwijfeld deze droom en hooggestemde verwachtingen van wijlen Professor *Delva* mee helpen verwezenlijken.

12. Een van de grote taken van het recht is vrijheid te stichten, vrijheid te scheppen. In dat verband heb ik steeds belangstelling gehad voor de vraag naar de afbakening van de vrijheidssferen waarvoor het recht bescherming en waarborgen biedt. Onderscheid kan worden gemaakt tussen de sfeer van de individuele vrijheid waartoe bv. de vrijheid van mening, de rechten i. v. m. de *privacy*, het recht op leven, het recht op lichamelijke integriteit behoren, vervolgens de sfeer van de economische vrijheid, tenslotte de sfeer van de politieke vrijheid. De eigendom wordt in ons recht sedert de tijd van de Franse Revolutie tot de sfeer van de individuele vrijheid gerekend waar het beginsel van de zelfdeterminering voorrang heeft op het ordeningsbeginsel zodat normaal in die sfeer de ruimte van de vrijheid zeer groot is. De eigendom hoort echter evenzeer, zo niet meer tot de sfeer van de economische vrijheid waar normaal meer ordenend wordt te werk gegaan dan in de sfeer van de individuele vrijheid. Dit is dan een laatste reden waarom ik pleit voor een tweevoudig eigendomsbegrip: de tweevoudigheid zal meer tot uitdrukking brengen dat de eigendom zowel tot de sfeer van de individuele als tot de sfeer van de economische vrijheid behoort.